

felelősség fogalmainak más magyarázatai is léteznek; de nekünk nem feladatunk, hogy erkölcstani fejtegetésekkel tisztázzuk a kérdést. Végre is mellékes, pusztán csak theologiai és jogi vagy egyúttal ethikai fogalmaknak ismerjük-e el a törvényt és kötelességet; a fődolog az, hogy ezek a fogalmak a pædagogiai gyakorlat terén mindig szerepeltek és ma is nélkülözhetetlenek.¹

MÁZY ENGELBERT.

ÚJ EGYETEMI GRADUSOK FRANCZIAORSZÁGBAN.

Franciaország tanügye a harmadik köztársaság kormánya alatt bizonyára annyi reformon ment keresztül, mint a magyar tanügy a kiegyezés óta. Az 1870—71-iki katastropha után nemcsak a hadsereg, hanem az iskolák újjászervezéséhez is hozzá kellett látni. Az első és legégetőbb szükség az elemi oktatás terén nyilatkozott. Milliókat és milliókat áldoztak, hogy a nép a papi nevelés és oktatás alól az egész országban felszabaduljon, hogy a zsenge kor számára új, a modern kor követelményeinek megfelelő épületeket állítsanak fel. Erre, nagy vajudás után a középiskolák reformját hozták be; a régi classikus oktatás mellé a reális (*moderne*) iránynak is eleget tettek és ámbár a nagy tusának a kétféle irány közt — mely Franciaországban ugyanazon intézetben foly — még nincs vége, a modern oktatás végleges szervezetével egy határozott lépést tettek a jelenlegi társassági viszonyok kielégítésére. És habár nagy és szellemes férfiak a modern iránynak túlzott bámulói, a józan ész, a nemzet traditiói nem engedik, hogy az oktatás, mely eddig Franciaország nagy íróit képezte, a praktikus szempont miatt csorbát szenvedjen.

A nagy reformok, újjászervezések, építkezések közt a felsőbb tanügy is, melynek vezetője már évek óta a derék philosophus, Louis Liard, gyökeres változásokon ment keresztül. Midőn 1890 körül a reformokat megkezdették, több ízben írtunk róluk a Pester Lloydban. A főczél az volt: a régi híres Universitétet, melyeket a nagy forradalom a XVIII-ik század végén megszüntetett, újra életbe léptetni, de a jelenkor viszonyainak megfelelőleg. Azelőtt ugyanis az I. Napoleon alkotta egyes facultások rendszerével, nemcsak a tanszékek csekélysege, de az egyes karok izoláltsága miatt, nem fejlődhetett ki valódi tudományos egyetemi élet. A karok csakis a szakvizsgálatokat tartották szem előtt; a bölcsészeti (*lettres et sciences*) facultáson pedig oly kevés hallgató volt, hogy a város

¹ Rein i. m. V. B. 397—403. l.

intelligensebb lakói, nők és férfiak, képezték a tulajdonképeni publikumot, kik csak a jól szerkesztett és ékesen előadott conferentia miatt jöttek, de kiknek műveltségi köre arra kényszerítette a tanárt, hogy előadásaiiban kisebb igényeknek feleljen meg, mint azt az egyetemi niveau megkívánja.

1896-ban a törvény végre megadta az eddig különálló facultásoknak az *Université* czímet és az evvel járó autonomiát. Eredetileg csak öt-hat nagyobb város intézeteinek akarták e szép czímet adni, de a kisebb egyetemi városok képviselői a senatusban és a kamarában mindent megtettek, hogy e terv, mely rationálisabb lett volna, meghiusuljon. A kormány tehát arra kényszerült, hogy mind a tizenhat, gyakran csak három facultással bíró városnak megadja az *Université* czímét. De a pusztá czím még nem elegendő új életet önteni a vidék lassan folyó szellemi tevékenységébe. E miatt az új törvény egyszersmind felhatalmazta az egyetemeket, hogy a tandíj, immatriculatio és egyéb jövedelmek jó részét maguk kezeljék, hogy a városok municipiumaitól, nagy Maecenasoktól elfogadhatnak pénzbeli vagy egyéb donatiókat, hogy örökölhetnek is és hogy mindezen összegek az egyetemi oktatás tökéletesbitésére, új tanszékek és conferentiák alapítására fordítandó. És minthogy Franciaországban csak a kezdet nehézségein kell átesni, hogy azután óriási léptekkel haladjanak; e téren is bámulatos gyorsasággal fogták fel az új autonomia által adott kedvezményt. Már egy évvel a fennidézett törvény életbeléptetése óta mind a párisi, mind a vidéki egyetemek a localis történet és földrajz tanszékein kívül,* számos tanférfit hívhattak meg egyes cursusok tartására, melyek fizetését azelőtt hiába sürgették a minisztériumtól, mely fedezet hiányában nem teljesíthette az egyetemek óhajait. Ha a közoktatásügy ez idei hivatalos lapját olvassuk, bámullattal kell látni, mint szaporodnak a tanszékek. Igaz, hogy néha csak 3 vagy 4 ezer frankot tűznek ki fizetésül, de egy fiatal, magát még kiképezni óhajtó agrégé-nek az ily alkalom nagyon kedvező, hogy pályáját a felsőbb oktatásban fussa be. Franciaországban ugyanis az egyetemi viszonyok nem ugyanazok mint Németországban vagy az osztrák-magyar monarchiában. Ott a középiskolai tanár fizetése gyakran csekély és az egyetemre való

* Ilyenek Párisban a Sorbonne-on a municipiumtól fizetett tanár, Aulard, ki a francia forradalom korszakát tárgyalja; ugyanott Chambrun gróf alapítvány, a socialismus doctrinák tanszéke, a marseille-i kereskedelmi kamarának tanszéke a kereskedés történelmére az aix-marseille-i egyetemen, Rennes, Nancy, Bordeaux, Caen localis történetre vagy nyelvészetre szóló alapítványai. És csak minap egy ismeretlen jótevő a párisi egyetem végzett tanárai számára 75 ezer frankot adott, hogy azokból öt stipendiumot adjanak oly agrégé-nek, kik a föld körüli utazást egy év alatt meg akarják tenni s tapasztalatokat gyűjteni!

kinevezés egyszersmind jobb fizetést ígér. Itt pedig a vidéki egyetemek eleintén sokkal kevesebbet fizetnek mint a fővárosi középiskolák, s így gyakran megtörténik, hogy a párisi középiskolai tanár, ha vidéki egyetemre megy, fizetéséből veszít és gyakran az is megtörténik, a mi másutt szintén lehetetlennek látszik, hogy egy vidéki rendes egyetemi tanár egy párisi középiskolába lép. Franciaországban egyáltalán az agregatio után kell a jelöltnek választania, vajjon a középiskolai pályán akar-e maradni s idővel, ha kitünteti magát, Párisba jutni, vagy pedig a vidéki egyetemekre menni, ottani tevékenységét már 25 vagy 30 éves korában kezdeni, hogy azután a doctoratus elnyerése után rendes tanárrá legyen. Mert előbb *maître de conférences*, azután *chargé de cours*, *professeur adjoint* lesz és csak ha mindezen fokon átesett, végre rendes tanár 6000 frank fizetéssel; később — de jóval később — 8000 és élte végén 10,000 frankkal, míg a párisi középiskolai tanárok 5500 frankkal kezdik és 9000-rel végzik be pályájukat. Tény, hogy a vidéki egyetemen a tanár sok szabad idővel rendelkezik, de minthogy az irodalmi és nyomdai középponttól távol van, rendszeren theisein kívül vajmi keveset teremt, míg a párisi középiskolai tanár — feltéve hogy irodalmilag dolgozni akar — jobb anyagi körülmények közt ép úgy, sőt néha még könnyebben produkálhat.

Az egyetemek új reorganisatiója az említettekén kívül főleg arra czélzott, hogy míg egyrészt a felsőbb intézeteknek valamivel több autonómiát adjanak a kinevezendő tanárok felterjesztésében, másrészt az egyetem jövedelmeit növeljék az által, hogy az eddig egyetemi gradusokat nem óhajtó, de magát kiképezni akaró fiataliságot néhány évig a bölcsészeti kar termeiben — melyek eddig a vidéken szürnyű üresek voltak — visszatartsák. E miatt egy 1879 július 21-én kelt rendelet értelmében a tizenhat autonom francia egyetem arra hatalmaztatott fel, hogy a három állami graduson kívül — baccalauréat, licence, doctorat — * minden egyetem külön diplomákat is adhasson. E rendelet egyuttal kikötötte, hogy ezen egyetemi diplomák semmi esetre sem adhatják meg az állami diplomákkal járó jogokat és hogy semmi feltételek alatt az aequivalentia nem szerezhető meg. E rendelet értelmében eddig két egyetem nyilatkozott: a lille-i és a párisi. A lille-i Faculté des sciences — az exact tudományok kara — azt határozta el, hogy oly ifjakkak, kik egy vagy két évig hallgatták cursusaikat, az exact tudományok gyakorlati applicatióira szóló diplomát ad, ha az egyetem által meghatározott vizsgálatot sikerre illették. Éjszaki Franciaország ezen nagy ipari középpontján ez új

* Az *agrégation* állami concursussal egybekötött vizsgálat, melyet csak egyszer évenként és csakis Párisban tartanak meg a középiskolai rendes tanári székek betöltésére; míg a jogi és orvostani agregatiók az illető karok segédtanári állásainak betöltésére czéloznak.

diplomára bizonyára sokan fognak előkészülni, kik utóbb gyárakban találnak majd alkalmazást.

Sokkal fontosabb a párisi egyetem határozata. Ez a főiskola ugyan nem szorul hallgatókra! A párisi egyetembe bekebelezett karok és felsőbb tanintézetek hallgatóinak száma körülbelül 10,200-ra rug; néhány facultásra, mint az orvosira, a hol a klinikák játszzák a főszerepet, az idegenek oly nagy számmal tódultak, hogy két évvel ezelőtt az illető hatóságok az idegeneknek megnehezítették a beiratkozást; az első éves hallgatókat pedig a *Faculté des sciences* termeibe terelték, a hol a physika, chemia és természetrajz egy évi tanulmánya után az ujonnan létesített «*Certificat de physique, de chimie et d'histoire naturelle*»-t (rövidítve a *Certificat P. C. N.*) kötelesek megnyerni s csak ennek révén vétetnek fel az orvostani karba. De másrészt sok amerikai és angol hallgató azt vetette szemére a Sorbonne-nak, hogy vajmi nehéz egy idegennek Párisban több évet az egyetemen tölteni, mert sommiféle gradus megszerzése nem lehetséges. Ha német egyetemekre megyünk, így szóltak, két-három évi látogatás után a *doctor philosophiae* czímét adják meg. Franciaország pedig semmi compensatiót nem nyújt az ott tett egyetemi tanulmányok fejében. És ebben van valami igaz. Az idegen ember, ha csak éveken át nem gyakorolja magát a francia nyelv és irodalom ismeretében, itt a legegyszerűbb vizsgálatot sem állhatja ki. Az a néhány idegen orvos, a kik a diplomát elnyerték, csak úgy juthattak ahhoz, hogy a baccalaureatus vizsgálatára alól felmentették őket. Midőn két évvel ezelőtt az idegeneket az orvosi karból ki akarták zárni, a facultás csak egyszerűen azt határozta el, hogy csak a francia baccalaureatus diplomájával ellátott egyén vehető fel hallgatónak; s az idegenek azonnal elmaradtak. Most, ugyancsak az orvosi kar újra megnyitja nekik tantermeit baccalaureatus nélkül, de az így szerzett diploma csak titulus lesz, mely az orvosi gyakorlatot Franciaországban nem engedi meg.

Még kevésbé gondolhat a két-három évet itt töltő és rendesen rosszul beszélő tanárjelölt a bölcsészeti kar gradusainak elnyerésére. A két-három kivétel, melyet évtizedek során át észrevettek, csak a szabály általánossága mellett szól. *Licence, agrégation* és *doctorat és lettres* vagy és *sciences* az itt született, kiválóbb elméjű jelölteknek is elég nehéz és az egy Karl Hillebrandon kívül a németek közt, bár gyorsan sajátítják el az idegen nyelveket, a *doctorat és lettres* czímét senki sem szerezte még meg. És Hillebrand is 1870 előtt tette meg ezt, a mely évben egy sajnos félreértés következtében a douai-i — jelenleg a lille-i — egyetemi tanárséket oda kellett hagynia. Hogy tehát a Sorbonne idegen tanulóinak is alkalmat nyujthassanak egy francia bölcsészeti gradus elnyerésére, a *Faculté de lettres et sciences* minap azt határozta el, hogy a *Doctorat de l'Université de Paris* cz. alatt (a *Doctorat és lettres et sciences*

egyedül a francziáknak tartatván fenn, mint a mely jogot ad egyetemi tanszék elnyerésére) két gradust teremt, melyek egyike a Faculté des lettres cursusainak négy félév hallgatása után, a licence vagy ennek idegen æquivalense felmutatása mellett — (és ez a fődolog! mert a licence alól eddig senkit, semmi feltétel alatt, ha még annyi idegen diplomája volt is, nem mentettek fel, ha doctoratust akart tenni,) — egy latin vagy francia thesis bemutatása után (a doctorat és lettres cz. elnyerésére mindig két thesis kell: egy latin és egy francia) és a candidátustól választott két vagy három tantárgyból merített kérdések vitatása után elnyerhető. A Faculté des sciences pedig csak egy évi scholaritást követel és két felsőbb iskolai diplomát a következő tantárgyakból: Calcul différentiel et Calcul intégral, Mécanique rationnelle, Astronomie, Analyse supérieure, Géometrie supérieure, Mécanique céleste, Physique et mathématique, Mécanique physique experimentale, Physique générale, Chimie générale, Minéralogie, Chimie biologique, Zoologie, Botanique, Géologie, Physiologie générale, Géographie physique. Ezek alapján megengedi a thesis vitatását, melynek eredeti kutatásokat kell tartalmaznia és ezenkívül a kar által kijelölt propositiók megfejtését.

Az Ecole de Pharmacie, mely itt különálló, de az Universtéhez tartozó intézet, szintén azt határozta el, hogy egy évi látogatás után és két rendbeli diploma felmutatása mellett (Pharmacie chimique et toxicologique; Pharmacie galénique et matière médicale) megengedi a thesis vitatását és az ő doctori diplomáját megadja, de csak platonikus érvénynyel. Mindezen gradusok, melyeket francziák úgy mint idegenek megszerezhetnek, *írott* thesisek nyomán is elnyerhetők, míg az állami gradusok csakis *nyomatott* thesisek útján kaphatók meg.

A kérdés most az. vajjon az idegenek ezen új diplomákat nagyban fogják-e keresni? A válasz vajmi nehéz.

A Docteur de l'Université de Paris mindenesetre szép cím, de hány idegen fogja annyira elsajátítani a francia nyelvet, hogy egy nyilvános vitatkozást sikerrel kiállhasson? Ahhoz legalább öt-hat évi tartózkodás és ernyedetlen munka kell. Ennyi ideig itt csak a rumének maradnak, kik szép számmal vizsgáznak úgy az orvosi, jogi, mint a Sciences karán, a Lettres doctoratusát csak egy: Jean Cratiunesco: *Le peuple roumain d'après ses schants nationaux* 1874-ben megjelent thesisével nyerte el. — De nem lehetetlen, hogy a francziák maguk is, kik e szép címre vágyódnak és a kik vagy a latin thesistől borzadnak, vagy a francia thesis felcsigázott követelményeitől félnek — hisz most a *doctorat és lettres* candidatusai már 6—800 lapnyi és 5—6000 frankba kerülő kötetekkel kedveskednek a Sorbonne bírának — a szerényebb Universté diplomáját mint a sok nehézséggel járó áll. diplomát fogják megszerezni.